

De Eo Wijersprijsvraag als kweekkamer van het regionale ontwerp

Bart de Zwart

Voor het verwezenlijken van haar doelstellingen hanteert de Eo Wijers-stichting als voornaamste instrument de ontwerprijsvraag. Al sinds de opkomst van de moderne stedenbouw vormt de ontwerpwedstrijd een belangrijke incubator voor nieuwe ideeën in de ruimtelijke planning.¹ Prijsvragen en open oproepen gelden als momenten bij uitstek waarop innovaties worden gerealiseerd en bakens verzet. Een proeftuin voor kennisuitwisseling tussen theorie en praktijk en een experimentele handelingsruimte waarin nieuwe opgaven kunnen worden geagendeerd en bestaande veronderstellingen vrijelijk heroverwogen.

Vanaf de 2004 kent de Eo Wijersprijsvraag een gewijzigde opzet. Aanleiding hiervoor is de heroriëntatie die plaatsvindt na de zesde prijsvraag 'Grenzeloze beweging' (2001-2002). Bij de evaluatie van de resultaten van de voorbije edities komt naar voren dat het ontwerpen op het bovenlokale schaalniveau door de jaren heen weliswaar 'goed tot ontwikkeling is gekomen', maar dat het lastig blijft om 'ontwerpopgaven dusdanig te organiseren dat uitvoering ook een vanzelfsprekendheid [is]'.² De Eo Wijers-stichting besluit hierop haar aandacht specifiek te richten op 'de koppeling van planvorming en uitvoering'. Onder het klinkende motto 'De zevende, geen zevende' herformuleert de stichting haar ambities. Ze haakt daarbij aan op ideeën over sturingsfilosofie die in dezelfde tijd onder de term 'ontwikkelingsplanologie' in de Nederlandse ruimtelijke ordening hun intrede doen.

De nieuwe ambities resulteren ondermeer in een herontwerp van de ontwerprijsvraag. Daarbij wordt de prijsvraag gesplitst in een ideeën- en een uitwerkingsfase. De ideeënfase krijgt het karakter van een reguliere ontwerpwedstrijd, terwijl

de uitwerkingsfase wordt ingericht als besloten competitie voor de inzendingen die in de ideeënronde als meest kansrijk beoordeeld zijn. Ook wordt voorafgaand aan de oproep een uitgebreid voorbereidingstraject ingesteld waarin, door de Eo Wijers-stichting geselecteerde, aspirant prijsvraaggebieden zich kandideren voor deelname.

Omdat deelname aan de prijsvraag voorbehouden is aan uitsluitend die regio's die tijdens de voorbereidingsfase tot een gedegen uitwerking van de regionale opgave komen krijgt het voortraject de rol van een wedstrijd in een wedstrijd. Niet alleen de ontwerpers maar ook de opdrachtgevers zelf moeten zich bewijzen. Wat het belang van laatstgenoemden voor de stichting onderstreept.

Naast veranderingen in de opzet van de prijsvraag vinden ook een aantal inhoudelijke innovaties plaats. Zo doet in de zevende editie waterproblematiek haar intrede als overkoepelend thema voor de prijsvraagregio's. 'Water' wordt opgevoerd emblematische opgave op de regionale schaal. Een thema dat niet alleen doorwerkt op verschillende ruimtelijke en bestuurlijke schaalniveaus, maar tevens verschillende disciplines en beleidssectoren met elkaar verbindt.³

Een andere nieuwigheid is de invoering van de zogenaamde streekjury die namens de belanghebbenden in de regio een oordeel over de inzendingen velt. Hoewel de dubbeljurering niet in alle regio's direct even goed uit de verf komt, lijkt het samenbrengen van verschillende beoordelingskaders een kansrijke ingang voor het vergroten van het kennisuitwisselend vermogen van de prijsvraag.

Nu moge het duidelijk zijn dat het niet de primaire inzet is van deze plananalyse om de veranderingen die sinds 2004 zijn doorgevoerd sys-

1. Over de historische rol van prijsvragen in de stadsplanning, zie bijvoorbeeld: Peter Breiting, 'The role of the competition in the genesis of urban planning. Germany and Austria in the nineteenth century', in: Anthony Sutcliffe (red.), *The Rise of Modern Urban Planning 1800-1914*. London: Mansell, 1980, pp. 31-54

2. Eo Wijers-stichting, *Businessplan 2005-2007*, 2005, p. 3

3. Maarten Bruns i.o.v. Eo Wijers-stichting, *Ruimte voor realisatie: Voorbeeldig opdrachtgeverschap en de regionale wateropgave*. Den Haag: MinLNV, 2004

Deze tekst is opgenomen als afsluitend essay in de plananalyse van de zevende en achtste ronde van de Eo Wijersprijsvraag.

Bart de Zwart, 'De Eo Wijersprijsvraag als kweekkamer van het regionale ontwerp'. In: Bart de Zwart, Kees Doevendans, Bruno De Meulder (eds.), *Plananalyse 7e en 8e ronde Eo Wijersprijsvraag: IJmeer - Beerze Reusel - Delta-poort - Vechtstreek* [online] (pp. 64-72). Eo Wijersstichting, 2010. Available from: <http://www.eowijers.nl>

tematisch te evalueren. Noch om uitspraken of aanbevelingen te doen die het blikveld van de stedenbouw als discipline overschrijden. Niettemin laat de bredere context waarin de opdracht voor de analyse is geformuleerd ruimte voor enkele meer algemene beschouwingen over het functioneren van de prijsvraag. Zij het dat deze opmerkingen niet gelezen dienen te worden als uitgewerkte adviezen, maar als poging om enkele aandachtspunten te agenderen welke een bijdrage kunnen leveren aan het versterken van de positie van de Eo Wijers-stichting als intermediaire organisatie in het veld van de regionale planvorming.

Ontwerp, project en proces

Belangrijk onderdeel van de vernieuwde opzet van de prijsvraag is de introductie van een voorbereidingsfase bestaande uit een serie zogenaamde *werkconferenties*. Thematische bijeenkomsten, onder voorzitterschap van de Eo Wijers-stichting, waarin aspirant prijsvraaggebieden worden uitgedaagd hun regionale opgave uit te diepen en zo te komen tot een betere formulering van de prijsvraagopdracht. Bijgestaan door het kennisnetwerk van de stichting ('het bureau') en een wisselend verbond van externe experts (adviseurs, onderzoekers, prominenten) wordt via een vorm van intervisie toegewerkt naar het concreteriseren van de vraagstelling en het identificeren van een bijbehorende probleemeigenaar.

Vooraf aan dit laatste aspect wordt groot belang gehecht. Niet alleen wordt goed opdrachtgeverschap beschouwd als een voorwaarde voor het kunnen verbinden en activeren van betrokken partijen, het identificeren van een 'voorbeeldige' opdrachtgever blijkt tevens de lakmoesproef te zijn voor de institutionele capaciteit in het gebied.

Ervaringen met de prijsvraag in de IJmeer-regio tonen aan hoezeer het ontbreken van een bestuurlijke trekker symptomatisch kan zijn voor een onderliggend patroon van politieke spanningen en

asymmetrische verhoudingen. Een gebrek aan vertrouwen en daadkracht resulterend in bestuurlijke inertie welke zijn weerslag vindt in de omgang met de resultaten van de prijsvraag.

Het opdrachtgeverschap dat de stichting beoogt te ondersteunen is herkenbaar, visionair en betrokken. Een profiel dat wellicht het dichtst werd benaderd in de editie 'Beerze Reusel'. Toch blijkt het vinden van een aansprekende trekker voor de regio in de praktijk aanhoudend gecompliceerd. Niet alleen is het vaandeldragerschap dat de Eo Wijers-stichting nastreeft sterk gebonden aan individuen, het is ook zeer vatbaar voor het politiek-bestuurlijke gesternte waaronder wordt gewerkt. Gevangen tussen de volatiliteit van politieke besluitvorming en institutionele traagheid, pendelt het project van het weerstand bieden aan de waan van de dag naar het doorbreken van weerbarstige ambtelijke dynamiek.

Voor het vormgeven aan deze complexe taak wordt behalve naar de opdrachtgever ook nadrukkelijk naar de plannen zelf gekeken. Anders dan de inzendingen af te rekenen op hun ruimtelijke voorstellen alleen worden zij ook gewogen op hun procesvoerende capaciteit. Eén van de innovaties die in dit verband succesvol is gebleken is de keuze om een *thematische focus* aan te brengen in de prijsvraagopdracht. De wateropgave die centraal stond in de zevende en, in iets mindere mate, de achtste editie vormde een geslaagde poging om vanuit een intersectoraal en meerschallig thema aan de regio te werken. Het water verbindt verschillende facetten van de regionale opgave en maakt het mogelijk andere problematiek hieraan deelachtig te maken. Ook de twee thema's van de recente negende editie – 'krimp' in combinatie met 'transformatie van energielandschappen' – lijken over een vergelijkbare potentie te beschikken.⁴

Van belang is echter steeds dat de thematiek die centraal staat in de ontwerpogave ook daadwerkelijk een relatie heeft met de regio waaraan wordt gewerkt. Het aanhalen van generieke beleidsagenda's of marketingretoriek zal wellicht op korte termijn kunnen rekenen op bestuurlijke

4. Het derde thema van de negende editie, 'ruimtelijke kwaliteit', is eigenlijk te generiek om als inhoudelijk thema door te gaan.

doorzettingsmacht maar blijft op termijn steken in oppervlakkige concepten. In dit opzicht zouden, in die regio's waar een samenbindend thema minder voor de hand ligt, ook de ontwerpen zelf een rol kunnen spelen bij het aanreiken van een motief.

Recente voorbeelden laten zien hoe ontwerpen in verschillende situaties succesvol hebben ingespeeld op ondermeer infrastructuur, informeel ruimtegebruik, landbouwherstructurering of erfgoedtransformatie.⁵ Terugkerende succesfactoren blijken daarbij respectievelijk intersectoraliteit (thema's die verschillende disciplines verenigen), het werken 'door de schalen heen' (kwesities die raken aan verschillende schalen) en een nadruk op processen (stromen, transformaties, gebruik, etc.) veeleer dan op objecten.

Een andere troef van de Eo Wijersprijsvraag voor het versterken van de procesvoerende capaciteit van de plannen is de stap die gemaakt is naar de uitwerking van *sleutelprojecten*. De sleutelprojecten vervullen in het planvormingsproces een dubbele rol. In de eerste plaats dienen ze als *pilot* voor de nadere uitwerking van praktische aspecten van het plan. Een laboratorium voor het toetsen van principeoplossingen, alvorens deze op grotere schaal worden geïmplementeerd. Maar de sleutelprojecten dienen ook als *stepping stone* op weg naar realisatie. Een succesvol uitgevoerd sleutelproject kan nieuwe partijen over de streep trekken om zich aan het plan te verbinden en mobiliseert draagvlak en middelen voor de uitvoering van overige onderdelen van het plan.

De grootste kracht van het sleutelproject zit evenwel in de combinatie van beide; de koppeling van lerend vermogen en handelingsperspectief. Het uitwerken van de projecten dwingt na te denken over de geleiding van het plan in schaal en tijd, en verbindt dit aan concrete actie. Resultaat is een genre plannen dat in staat is tot adaptatie aan veranderende condities en ruimte biedt voor voortschrijdend inzicht.

In plaats van simpelweg te opteren voor een gefaseerde aanpak – een methode die slechts een getemporeerde variant betekent van het aloude

totaalplan – biedt het sleutelproject, in combinatie met de thematische focus, een uitgelezen kans om op te schakelen naar een inclusieve, veeleer dan een integrale, manier van plannen maken. Plannen die, als het ware, gelijktijdig op twee laterale sporen aan de regio werken: het ene omvatend, visionair en kritisch, het ander strategisch, tastbaar en handelingsgericht. Ontwerpen die vertrekken vanuit enerzijds de inclusie en anderzijds de beperking; die handelen over de gehele regio zonder noodzakelijk over elk aspect hiervan uitspraken te doen.

Ontwerp, opgave en opdrachtgever

Een vierde innovatie die in de prijsvraag is doorgevoerd is de introductie van de zogenaamde *streekjury*. Deze jury treedt op naast de door de stichting benoemde vakjury en heeft als taak laatstgenoemde te adviseren vanuit haar specifieke kennis van de regio. De streekjury, waarin naast de opdrachtgever ook verschillende regionale stakeholders zijn vertegenwoordigd, beoordeelt de inzendingen niet uitsluitend op hun functionele kwaliteit maar ook op de mate waarin deze aansluiting vinden bij de institutionele constellatie in de regio.

Een bijzondere verdienste van deze constructie is dat gedurende het prijsvraagtraject steeds drie vormen van kennis worden gecombineerd. Ten eerste, de lokale kennis van de actoren uit de regio, zowel via de inbreng van de opdrachtgevendepartijen in het voortraject als via de streekjury bij de uiteindelijke beoordeling van de plannen. Ten tweede, de procesmatige en planinhoudelijke ondersteuning vanuit de Eo Wijers-stichting in de vorm van ervaringskennis, professionele expertise, en de begeleiding bij het prijsvraagproces. En ten slotte, het ruimtelijk inzicht dat wordt verkregen door de inzet van ontwerp in relatie tot de gestelde opgave.

Hoewel de *kennistrialoog*⁶ die bij deze uitwisseling ontstaat een krachtig middel is voor zowel het komen tot de formulering van een gedegen

5. Voor een reflectie op opkomende praktijken in het regionaal ontwerp, zie: Nancy Meijsmans (red.), *Designing for a Region*. Amsterdam: SUN Academia, 2010

6. Bart de Zwart, 'A Triptych of Expertise. The Design Competition as an Instrument to Unite Assignment, Design and Commissioner', in Nancy Meijsmans (red.), *op. cit.*, pp. 120-133

project als het versterken van de regionale ontwerp-praktijk in brede zin, is een aantal opmerkingen te maken ten aanzien van de wijze waarop elk van de kennisgebieden in het prijsvraagproces wordt gemobiliseerd.

In de eerste plaats is het in dit verband goed om nader stil te staan bij de rol van regionale coproductanten. Voortschrijdende inzichten uit de politieke en ruimtelijke wetenschappen wijzen erop dat regionale ontwikkeling wordt gekenmerkt door een complexe verdeling van kennis en handelingscapaciteit. Zowel de kennis die benodigd is voor het vaststellen van de opgave en bijbehorende interventies als het vermogen om deze acties feitelijk uit te voeren liggen verspreid, wat noodzaakt tot een opvatting van ruimtelijke (co) productie die verder reikt dan de geijkte openbaar bestuurlijke instituties. Een opvatting die zich rekenschap geeft van het uitgebreide scala aan spelers uit zowel de publieke als private sfeer dat misschien niet formeel als opdrachtgevende partij betrokken is, maar evengoed als ruimtelijke actor in het regionale netwerk opereert.

Een eerste aanzet hiertoe is de reeds geopperde suggestie om de streekjury, bij wijze van klankbordgroep, in de voorbereidingsfase van de prijsvraag te betrekken.⁷ Een andere, meer verregaande, mogelijkheid is het introduceren van een vorm van ruimtelijke netwerkverkenning als onderdeel van de opgavedefinitie. Niet bij wijze van traditionele stakeholderanalyse, maar als een poging de ruimtelijke ontwikkelingsprocessen van de regio uiteen te leggen en de formatieve krachten ervan te lokaliseren. Een dergelijke uitgebreide actor-netwerkanalyse gaat verder dan het inventariseren van belanghebbenden in een voorgenomen ruimtelijke ontwikkeling. Ze zet in op het in kaart brengen van bestaande maakverbanden en leest de transformatie van het gebied in functie van zijn onderliggende productiesystematiek.

Een dergelijke insteek gaat vergezeld van het heroverwegen van de betrokkenheid van ontwerp gedurende het verloop van het prijsvraagproces. Mede ingegeven door het format van de ontwerp-

wedstrijd vinden in de huidige situatie probleemstelling en ontwerp op verschillende momenten plaats. De uitwerking van de opgave die wordt uitgevoerd in voorfase van de prijsvraag – en waarbij kennisuitwisseling plaatsvindt tussen de opdrachtgevers en de Eo Wijers-stichting – vindt zijn beslag in een opdrachtoomschrijving die de krijtlijnen van het speelveld voor de ontwerpers uitzet. Van de ontwerpers wordt verwacht dat zij, op samenhangende wijze, ruimtelijk invulling geven aan de ambities en beleidsvoornemens die in de prijsvraagopdracht zijn vastgelegd. Hen wordt gevraagd uitdrukking te geven aan een planconcept dat beantwoordt aan de opgave die door de opdrachtgever op voorhand is uitgelijnd.

Deze volgordelijkheid lijkt te zinsspelen op een rolverdeling waarin het ontwerp primair wordt aangezocht als oplossingsgenererend instrument.⁸ Een gereedschap dat ruimtelijke interventies voorstelt naar aanleiding van vooraf gekaderde kwesties en deze zodanig verbeeldt dat de realisatie ervan aantrekkelijk en aannemelijk wordt. Echter, de vraag dringt zich op of hiermee recht wordt gedaan aan de explorerende potentie van het ontwerpinstrument en of voldoende gebruik gemaakt wordt van zijn problematiserende vermogen.

Uit de plananalyse blijkt dat de plannen zoals die zijn gemaakt in het kader van de Eo Wijers-prijsvraag behalve als oplossingsvoorstellen ook opgevat kunnen worden als zelfstandige, kennisdragende objecten. Objecten die weliswaar geproduceerd zijn binnen de context van een bepaalde vraagstelling en opdracht, maar die uiteindelijk in hun eigen termen over de werkelijkheid spreken en in deze hoedanigheid zich ook een eigen opgave stellen. Ontwerpen kunnen, met andere woorden, niet alleen gelezen worden op grond van hun antwoordkarakter, maar vertegenwoordigen tevens een capaciteit in probleemstellende zin.⁹

Dit betekent ook dat de inzet van ontwerpen – als object en als activiteit – een rol kan en kunnen spelen gedurende het gehele traject. Te denken valt ondermeer aan het benutten van ontwer-

7. Deze suggestie kwam naar voren tijdens een van de werkconferenties ter voorbereiding op de negende prijsvraag, op 17 juni 2010 in Amersfoort.

8. Zie in dit verband ook de bijdrage van Kees Doevendans elders in deze rapportage.

9. Karl Beelen, 'Cartografie als kritisch project. Of: wat willen kaarten?', *Oase*, 80, 2010, pp. 79-90

pexercities die in het verleden in de deelnemende regio's zijn uitgevoerd ten behoeve van het scherpstellen van de opgave. Door ontwerpmatige precedenten te beschouwen los van hun actuele bestuurlijke status zijn zij niet alleen nuttig als vorm van beleidsinventariatie, maar krijgen zij tevens een functie als ruimtelijk archief van het gebied.

Een andere mogelijkheid is een meer actieve inzet van ontwerp in relatie tot de opgavedefinitie. Ontwerpen zouden in dit verband een belangrijke functie kunnen vervullen juist ook waar het gaat om het onderzoeken van de vraag achter de vraag. Het voorbeeld van de IJmeer-casus is in dit verband wederom illustratief. De oorspronkelijke prijsvraag brengt hier in zekere zin een onderscheid aan tussen de ruimtelijke en de politieke dimensie van de opgave. Het beschouwt de institutionele context als voorwaardelijke factor in relatie tot het oplossen van de ruimtelijke problematiek. Echter, ruimte en politiek zijn – zeker op het regionale schaalniveau – in zowel context, conditie, als concept voordurend in wisselwerking met elkaar.

De radicale ongelijksoortigheid van de gebieden aan weerszijde van het IJmeer: aan de ene kant Amsterdam als emblematische staalkaart van de Nederlandse stedenbouw, met zijn historisch vormgegeven relaties met het achterland en autonome planningscultuur; en aan de andere kant Almere, als nationaal 'pleegproject' opgetrokken uit het tabula rasa van de IJsselmeerpolders, een erfenis die tot op de dag van vandaag gepersonifieerd wordt door haar bestuur. – Welke 'streek' wordt in een dergelijke context door de streekjury gerepresenteerd?

De IJmeer-regio laat zien dat problematiek die gewoonlijk opgevat wordt als bestuurlijke of politieke kwestie ook gelezen kan worden als onderdeel van de historische en, bij uitbreiding, ruimtelijke context. Dat wat wordt aangezien voor een externe conditie in feite onderdeel is van de opgave en dat de omgang hiermee dus niet alleen in bestuurskundige oplossingen maar evengoed in termen van het ontwerp moet worden gezocht. Politiek wordt in het hedendaagse debat vaak gereduceerd tot een van de elementaire hindernissen van het regionale ontwerp.¹⁰ Naast hun ruimtelijke, financiële en juridische onderbou-

wing, moeten plannen 'landen', zogezegd, in de democratische arena alvorens te kunnen worden uitgevoerd. Echter, het samenspel van de technocratische en de democratische dimensie – het spanningsveld tussen expertise en legitimiteit¹¹ – is slechts één aspect van de complexe taak waar regionaal ontwerp voor staat.

Juist daar waar het gaat om het verbeelden van mogelijke verbanden tussen verschillende – al dan niet on(der)belichte – dimensies van de opgave en het in kaart brengen van onderliggende motieven en hun politieke implicaties in brede zin, dat is waar het ontwerp zijn onderscheidende bijdrage levert, en waar het waarschijnlijk ook zijn grootste maatschappelijke relevantie behaalt.

Maatwerk

De Eo Wijers-stichting heeft uitgesproken zich in haar nieuwe prijsvraagmodel primair te willen inzetten voor het komen tot uitvoerbare plannen. Deze doelstelling komt niet alleen tot uitdrukking in het prospecteren naar potentiële opdrachtgevers, maar ook in de zoektocht naar een genre plannen dat ruimtelijk inzicht paart aan economische, institutionele en praktische intelligentie. De stichting lijkt aldus tegenwicht te willen bieden aan de populaire neiging om de notie van 'ruimtelijke kwaliteit' te marginaliseren tot beleidsretoriek. Om haar uit te hollen tot een inhoudsloos begrip dat los gemaakt is van elke territoriale context. De Eo Wijers-stichting onderkent (terecht) dat ruimtelijke kwaliteit zich moeizaam laat definiëren in abstracte termen, maar vraagt om uitwerking in concrete situaties. Immers alleen dan wanneer ruimtelijke kwaliteit ruimtelijk is ingevuld is een zinvolle discussie erover mogelijk.

Toch is een nuancering ten opzichte van de nadruk op uitvoerbaarheid op zijn plaats. Vooral daar een preoccupatie met uitvoering de indruk zou kunnen wekken dat de ultieme vervulling van een ontwerp- of planconcept gelegen is in zijn materiële realisatie.

Dat terwijl de kracht van het ontwerp nu juist besloten ligt in de veelzijdigheid van zijn beeldende vermogen. In het feit dat ontwerpen over meer gaat dan plannen maken en uitvoeren, maar ook

10. Nancy Meijsmans, Bart de Zwart, 'Naar een cultuur van regionaal ontwerpen. Verkenning van een praktijk in ontwikkeling', *Oase*, 80, 2010, pp. 108-125

11. Verg. Hajer, M., Sijmons, D. & Feddes, F. (red.), *Een plan dat werkt: ontwerp en politiek in de regionale planvorming*. Rotterdam: NAI Uitgevers, 2006

12. "Meer nog dan de stad is de regio een gerucht. [...] Wie namens de regio spreekt vertelt – en dat hoort ook zo – provisoire verhalen, beschrijft één of meerdere versies van de regio, die geen van alle de regio uitputtend verbeelden. [...] De regio is zo beschouwd vooral een verhaal, een kaart, een contour die om een stuk werkelijkheid heen gelegd wordt." Michiel Dehaene, Bart de Zwart, 'Het luie oog van de regionale planvorming. Een verhalende blik op stad en streek', *S&RO*, 06, 2009, pp. 40-43

een instrument is voor het (be)spreken van, het denken over, en het bewerken van het territorium, zonder daarin onmiddellijk fysieke ingrepen te doen. De ruimtelijke bepaaldheid van het ontwerp beperkt zich niet alleen tot zijn realisatie, maar ligt evengoed besloten in zijn visuele registers. Ontwerpen zijn er niet alleen om Nederland mooier te maken, ze helpen ook om een ander beeld te vormen van wat een (mooi) Nederland kan zijn.

Uit de indrukwekkende geschiedenis van de Eo Wijers-stichting blijkt wat het belang is van het ontwikkelen van visionaire, goed doordachte, regionale plannen. Ze laat echter ook zien dat ‘de regio’ geen vaststaand gegeven is, maar een verschijnsel dat telkens een andere gedaante vertoont al naar gelang de richting van waaruit het

wordt benaderd. De regio is “een voor specifieke doeleinden tijdelijk gestabiliseerde aandachtsselectie”¹², en dat maakt het regionale ontwerp per definitie maatwerk.

Dit maatwerk kan betekenen dat de ene keer het ontwerp wordt ingezet voor onderzoeken van de regio of het inkaderen en inschalen van de opgave, terwijl de andere keer het ontwerp dient voor het creëren van handelingsperspectief of om te prospecteren naar actoren en hun belangen. Ontwerpen leiden daarbij soms tot niets, soms tot nieuwe ontwerpen, soms tot ander of meer samenhangend beleid. En soms tot plannen en projecten die – al dan niet gesteund door dit beleid – al bricolierend regionale ruimtelijke ontwikkelingsprocessen voortzetten, bijsturen, of amenderen.

13. In ondermeer de museale en bibliotheekwereld wordt op dit moment geëxperimenteerd met soortgelijke interactieve toepassingen.

14. Jannemarie de Jonge, ‘Vloei-bare regio’s’, *S&RO*, 6, 2009, pp 10-19

15. Met dank aan vormgevingsarchivaris Bernadine Ypma voor haar adviezen inzake de toepassings- en ontsluitingsmogelijkheden van het Eo Wijersarchief.

Levend archief

In de interviews die in het kader van de plananalyse zijn gevoerd met betrokkenen bij de Eo Wijers-stichting komt van tijd tot tijd bezorgdheid naar voren over het momentele karakter van de prijsvraag. Weliswaar genereert de competitie grote maatschappelijke aandacht en bestuurlijk momentum, maar de continuïteit van dit elan staat na afloop van de prijsvraag in de praktijk al snel onder druk. Bovendien blijkt de belangstelling zich vooral te beperken tot de winnende inzending(en), terwijl nu juist het kenniscreërend vermogen van de prijsvraag – zoals deze plananalyse mede heeft laten zien – ligt in het geheel. In het proces, in de analyse, en in de totaliteit van de inzendingen – als cultuurgoed, als cognitief product en als meervoudige onderzoeking van de opgave.

Kijkend naar de werkwijze van de Eo Wijers-stichting kunnen we vaststellen dat deze kwestie voor een belangrijk deel ook een *archiveringsvraag* betreft.

De term ‘archivering’ kan in dit verband wellicht verwarrend werken aangezien het archief soms worden opgevat als een inactieve verzameling materiaal. Statistische documentatie zonder evidente actualiteitswaarde die voornamelijk van belang is als historische of juridische referentie. De definitie waar deze tekst naar verwijst is echter ruimer en stelt het archief als dynamisch instrument voor het beheren van kennis uit lopende (werk)processen. Dergelijke informatie omvat in het geval van de Eo Wijers-stichting meer dan alleen de ingezonden plannen, maar strekt zich uit tot juryrapporten, prijsvraagopgaven, plananalyses en verslagen van werkconferenties.

Het vormgeven van het archief als een digitaal doorzoekbare informatie- en inspiratiebron biedt de mogelijkheid de opbrengst van de prijsvraag direct toegankelijk te maken voor opdrachtgevers, ontwerpers en onderzoekers. Omgekeerd kunnen bijvoorbeeld de plananalyses ook een sleutel vormen voor wetenschappelijke ontsluiting van het archief.

De ordening en ontsluiting van de data kan reeds voorafgaand aan de prijsvraag worden ontworpen en desgewenst met terugwerkende kracht worden opgeschaald naar het gehele Eo Wijersarchief. Eigentijdse digitale applicaties kunnen dienen om het archief relatief eenvoudig (online) toegankelijk te maken, en grafische interfaces maken het mogelijk om de database visueel te doorzoeken en associatief dwarsverbanden tussen archiefstukken te leggen.¹³

Op deze manier heeft het archief van de Eo Wijers-stichting naast een historische waarde ook een gebruikswaarde voor de toekomst. Niet alleen wordt voorkomen dat het ‘goud voor overmorgen’¹⁴ dat in de plannen zelf besloten ligt verloren gaat, maar is het archief de ingang tot het gehele intellectuele kapitaal van de stichting.¹⁵

Veeleer dan te streven naar ‘uitvoerbaarheid’ of ‘uitvoeringsgerichte plannen’, lijkt het relevant om de effectiviteit van de ontwerpfiguur als vertrekpunt te nemen. Verschillende opgaven vragen niet alleen om verschillende typen oplossingen, maar ook om verschillende vormen van ontwerpinzet. De uitdaging ligt erin de juiste match te vinden tussen de actualiteit van de opgave en het bijpassende genre van ontwerp, in plaats van te streven naar realisatie zondermeer.

Het loslaten van de uitvoeringsimperatief betekent overigens niet dat ook het handelingsperspectief van de zevende en achtste prijsvraag dient te worden verlaten. Integendeel, juist het creëren van aandacht voor de relatie tussen visievorming en actie is een belangrijke stap voor het rehabiliteren van de contextualiteit van het ontwerp. Voor het engageren van de realiteit, daar waar regionale plannen voorheen nog wel eens in hun eigen werkelijkheid boven het territorium leken te zweven.

Wat wel resulteert is een ontzenuwing van de noodzaak om onderzoek en ontwikkeling louter in functie van elkaar te zien. Om op elke ideeënfase en uitwerkingsfase te laten volgen, om alle plannen af te rekenen op hun tastbare resultaat. Het *laboratorium* en de *fabriek* bestaan in werkelijkheid veeleer naast dan in het verlengde van elkaar. Het zijn verschillende loci van kennisproductie en ze produceren verschillende soorten kennis.

De vernieuwingen die zijn doorgevoerd in aanloop naar de zevende prijsvraag zijn een belangrijke stap geweest in het transformeren van de prijsvraag van een ontwerplaboratorium voor de regio naar kweekkamer voor het regionaal ontwerp. Een plek waar een bijzonder klimaat heerst waarin kruisbestuivingen ontstaan en nieuwe kiemen in een geconditioneerde atmosfeer tot ontwikkeling kunnen worden gebracht. Precies deze kwaliteit – het cultiveren van de ontluikende praktijk van regionaal ontwerpen – is wat de Eo Wijers-stichting tot zo’n belangrijke speler in de Nederlandse ruimtelijke ordening maakt. Niet het zorgen dát er op de regionale schaal ontworpen wordt, maar het zorgen vóór het regionaal ontwerp.